

Uusliberalismi talousaiheisten pääkirjoitusten taustana

Heli Katajamäki

Viestintätieteiden laitos

Vaasan yliopisto

This article focuses on editorials in two Finnish business newspapers from an ideological point of view. The aim is to describe the underlying ideological assumptions behind assessments expressed in the editorials. In addition, potential contradictions between assumptions are discussed. The results are based on an analysis of 20 editorials of Kauppalehti and Taloussanomat published in September 2001 and 2005. The theoretical basis of the study is Fairclough's Critical Discourse Analysis. According to discourse theory, ideology is approached as a phenomenon produced through discourse. Based on their content, the discourses in the editorials are divided into economic and political discourse. The economic discourse is based on the ideal of economic growth, globalization and stakeholder value, whereas the foundation of the political discourse lies in the ideal of neoliberalism, security of Western countries and protectionism. A few contradictions were identified and can be explained by the conflict of interest between the Finnish entrepreneurship and globalization.

Avainsanat: ideologia, uusliberalismi, taustaoletus, talousjournalismi, pääkirjoitukset

1 Johdanto

Taloussanomalehdet on kohdennettu erityisesti taloudesta päättävälle ja taloudesta kiinnostuneille lukijoille. Taloussanomalehtien toimittajat ja lukijat voidaan nähdä talousinformaatiosta kiinnostuneiden diskurssiyhteisönä, jossa jaetaan ja uusinnetaan yhteisön ideologiaa eli arvo- ja uskomusjärjestelmää (ks. Luukka 1995; Rahm 2001). 2000-luvulla suomalainen talousjournalismi on vakiintunut erityisesti uusliberalistisen ideologian välittäjäksi (Ainamo, Tienari & Vaara 2006). Keskeisiä uusliberalismin ihanteita ovat taloudellinen vapaus, markkinoiden itsesäätely, valtionyhtiöiden yksityistäminen, säännöstelyjen purkaminen, palveluiden kilpailuttaminen ja globalisaatio (Holborow 2007: 51, 58; Schwarzmantel 2008: 60–66; Söderbaum 2008: 47). Faircloughin (2006: 4) mukaan uusliberalistinen talousdiskurssi esittää markkinat itsesäätelivinä ja valtioiden ja hallitusten rooliksi jää markkinoiden tukeminen puuttumatta niihin. Talousjournalismin merkityksen onkin nähty olevan erityisesti siinä, että se välittää kapitalistista kieltä, kulttuuria ja ideologiaa (Parsons 1989: 41; Ainamo,

Tienari & Vaara 2006). Samalla se kuitenkin edistää myös uusliberalististen käytäntöjen leviämistä (Fairclough 2006: 97).

Idelogian ymmärrän yhteisössä jaetuksi arvo- ja uskomusjärjestelmäksi, jota diskurssi sosiaalisen toiminnan tapana tuottaa ja ylläpitää. Diskurssi on sosiaalisesti jaettu ja tietyille alalle vakiintunut merkityssysteemi, jolla maailma hahmotetaan ja jäsennetään yhteisölle ominaiseen tapaan. Vaikka ideologian muodostamisessa ja uusintamisessa tarvitaan kielellistä vuorovaikutusta, se toisaalta voidaan nähdä instituution tai sosiaalisen ryhmän perusrepresentaatioina, joihin ryhmän tietämys ja asenteet pohjautuvat. Kieltä käytettäessä ideologiaa välittävät paitsi vakiintuneet rakenteet myös tilannekohtaiset ilmaukset. (Berger & Luckmann 1994 [1966]: 45–57; Fairclough 1995: 24–38; van Dijk 1998; 2001: 115; Heikkinen 1999: 81–98; 2000: 321; Pietikäinen 2000: 192; Gee 2008: 29; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 26–27.) Ideologia heijastuu muun muassa tekstin sisällöistä. Vaikka ideologiset oletukset voidaan esittää suoraan, ideologia on ensisijaisesti sijoittunut ”ei-sanottuun” eli implisiittisiin propositioihin itsestäänselvyyksinä, joko oletuksina tai presuppositioina. (Fairclough 1995: 24–25; 2006: 40.)

Tavoitteenani on kuvata, mihin uusliberalismia myötäileviin tai vastustaviin ideologisiin taustaoletuksiin taloussanomalehtien pääkirjoitusten arvotukset pohjautuvat. Määrittelen arvotukset suhtautumisen teoriaan nojautuen arvottaviksi eli joko positiivisiksi tai negatiivisiksi merkityksiksi, jotka heijastavat tekijän suhtautumista kuvaamaansa maailmaan, rakentuvat tekstiin eksplisiittisesti, provosoivasti tai implisiittisesti ja pohjautuvat yhteisössä jaettuihin normeihin ja arvoihin. Suhtautumisen teoriassa tekstin merkitykset nähdään tekijän näkökulmaa heijastaviksi, vaikkakin tekijä voi tarkastella asioita myös muiden näkökulmasta. (White 1998: 75–118; 2006: 39; Martin & White 2005: 42–68, 92–93). Kriittistä diskurssianalyysia hyödyntäen tekstissä rakentuvan maailman tarkastelun näkökulma voidaan kytkeä yhteisössä jaettuun ideologiaan. Koska tekijä toimii diskurssin rajoittamana, diskurssi asettaa rajoituksia sille, millaisesta sosiaalisiin käytäntöihin liittyvästä subjektipositiosta ja ideologisesta positiosta maailmaa tarkastellaan. Maailman tarkastelun näkökulma tekstissä heijastelee siten sitä, millaisessa sosiaalisessa kontekstissa teksti on tuotettu ja millainen ideologia kontekstissa jaetaan. (Fairclough 1989: 37–39; 1992: 45, 64; 1995: 39; 2006: 3–31; White

1998: 117–118; Pietikäinen 2000; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 55–59; Gee 2011: 68–69.) Näin tekstissä tuotettu näkökulma heijastelee yhteisön maailman tarkastelun tapoja (van Dijk 1998: 32). Erityisesti tekstin arvottavilla merkityksillä tuotetaan ideologisia merkityksiä, sillä ne rakentavat mallinnusta sosiaalisesta ja moraalisesta järjestelmästä eli siitä, mikä on tai ei ole normaalia ja kehuttavaa (White 2006: 38).

Aineistonani on kahden suomalaisen taloussanomalehden, Kauppalehden ja Taloussanomien, 20 pääkirjoitusta (ilmestyneet syyskuussa vuosina 2001 ja 2005), joissa kuvataan erilaisia taloudellisia ja poliittisia kehityskulkuja. Aiemmassa tutkimuksessa olen tarkastellut, millaisin kielellisin keinoin pääkirjoituksissa arvotuksia tuotetaan (Katajamäki 2006; 2007). Tässä diskurssianalyyssissä arvottavia merkityksiä selitetään ideologian käsitteen avulla (ks. Paltridge 2006: 45–47). Tarkastelen arvottavien merkitysten ideologisten taustaoletusten tunnistamiseksi diskurssin sisältöjä, koska eri tavoin (eksplisiittisesti, provosoivasti tai implisiittisesti) kielellistyvät arvotukset saattavat sisällöllisen samankaltaisuutensa takia kytkeytyä samoihin arvoihin ja uskomuksiin. Teksteissä itsestäänselvyyksinä tuotetun ideologian tunnistamisessa on kyse sen tarkastelusta, millaisiin taustaoletuksiin tekstien arvotukset pohjautuvat ja ovatko ne nähtävissä jonkin aiemmissa tutkimuksissa kuvatun ideologian arvoiksi ja uskomuksiksi. Näin kuvaukset kytketään ideologiaan, toisin sanoen perusrepresentaatioihin tai Hirston (2010: 10–14, 30) käyttämin termein diskurssin moraalijärjestykseen. Analyysin lähtökohtana on ollut avoimuus sille, että yksittäisissä teksteissä saattavat rakentua muutkin kuin uusliberalismia myötäilevät taustaoletukset.

2 Tutkimuksen tulokset

Aineistoni pääkirjoituksista on niiden sisällön perusteella erotettavissa kaksi laajempaa diskurssia, taloudellinen ja poliittinen diskurssi. Taloudellisissa diskursseissa tarkastellaan lähinnä taloudellisia, mutta myös yhteiskunnallis-poliittisia tapahtumia talouden osana. Poliittisissa diskursseissa yhteiskunnallisia ja poliittisia tapahtumia tarkastellaan poliittisena toimintana, jolla voi/pitää reagoida tai vaikuttaa talouteen. Molemmat diskurssit voivat rakentua samassakin tekstissä (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 81, 129–134). Molempia diskursseja voi edelleen eritellä sen mukaan, millaisiin tausta-

oletuksiin niissä tuotetut arvotukset nojautuvat. Joidenkin pääkirjoitusten arvotukset nojautuvat yhteen taustaoletukseen ja jotkin useampaan tekstin eri osissa rakentuvaan taustaoletukseen.

Taloudellisessa diskurssissa talouden arvioinnin taustaoletukseksi asettuu uusliberalistisen ideologian mukainen **talouskasvun** ihanne useissa pääkirjoituksissa. Tällöin taloudellisia kehityskulkuja kuvataan talouden tilanteen vahvistumisena tai heikentymisenä. Arvioinnin kohteina ovat Suomen talousnäkyminen heikentyminen, maailmantalous, eri maiden talous (USA, Japani), kuntatalous ja suomalaisten toimistotilamarkkinoiden tilanne.

- (1) Iskujen tekijöiden paljastuminen vaikuttaa voimakkaasti myös maailmantalouteen. Ratkaisevaa on, onko tekijöillä jotain tekemistä öljytuottajamaiden kanssa. Jos öljytuottajamaat ovat tavalla tai toisella sekaantuneet asiaan, voi edessä olla sotatoimia alueella ja mahdollisesti niukuutta öljytuotteista. (KPL7) – – Tämä johtaisi öljyn hintojen kohoamiseen, mikä yhdessä elvyttävän talouspolitiikan kanssa auttamatta kiihdyttäisi inflaatiota. – – On olemassa riski, että edessä on selkeästi aikaisempaa korkeamman inflaation vaihe maailmantaloudessa. (KPL8) (*Terrori-iskut muuttivat maailman suhdannenäkymät kertaheitolla*, TS13092001)

Talouden kasvun ihanteen keskeisyydestä taloussanomalehdissä kertoo se, että juuri tapahtunutta tuhansien ihmisten hengen vaatinutta terrori-iskua tarkastellaan ihanteeseen nojautuen, kuten esimerkissä 1. Terrori-iskua arvioidaan pohtien sen vaikutuksia maailmantalouteen. Seurauksien arviointi päättyy arviota korostavaan teemakonstruktion (ks. Fawcett 2007: 932) *On olemassa riski*, jolla korkea inflaatio merkityksellistetään selkeästi negatiiviseksi. Korkean inflaation näkemistä negatiiviseksi selittää se, että sen oletetaan hidastavan talouskasvua, mikä on talouskasvun ihanteelle vastakkainen kehitys. Taloudellista diskurssia tuotetaan myös kuvaten taloutta rakennemuutoksena, joka etenee yritysten yhdistymisenä ja taustaoletukseksi asettuu uusliberalismin mukainen ihanne **globaaleista vapaista markkinoista**. Globaaleilla vapaille markkinoilla säännöstelyt on purettu ja kilpailussa pärjäävät parhaiten markkinoiden ja kuluttajien vaatimuksiin vastaavat yritykset, mikä usein tarkoittaa juuri suurten, kansainvälisten yritysten voitontavoittelun helpottumista (Holborow 2007: 51, 58; Schwarzmantel 2008: 66; Söderbaum 2008: 47, 124).

- (2) Nyt toimintansa yhdistävät Pohjola ja OKO ovat viime aikoina kunnostautuneet toimintojaan tehostamalla. Molempien tulos on toimintojen järjeistämisen myötä kehittynyt kohtalaisen vahvasti, ja yhdistymisen tuloksena syntyvä uusi finanssitavaratalo on entistä merkittävämpi tekijä Suomen ja pohjoismaiden rahoitusmarkkinoilla. (*Suomen rahoitusala selkiytyy*, TS13092005)
- (3) Pitkällä aikavälillä Yhdysvalloille ja maailmantaloudelle olisi varsin haitallista, jos Yhdysvallat etujaan suojatessaan eristäytyisi ja turvautuisi taloudelliseen protektionismiin. Sekin on täysin mahdollista, sillä tuhoiskut ovat kansakunnalle vakava shokki. (*Terrorista syvät haavat*, KL13092001)

Esimerkissä 2 kuvataan Pohjolaa ja OKOa verbillä *kunnostautua* selkeästi onnistujiksi, ja positiivisuus pohjautuu yritysten kannattavuuden parantumiseen. Thompsonin (1990: 61, 288) mukaan ideologiaa luonnollistetaan teksteissä tarinoina, jolloin toimijoita ja toimintaa tarkastellaan tarinan kehityksen osana. Taustaoletuksen liiketoiminnan kannattavuudesta voi nähdä asettuvan tekstissä osaksi rahoitusalan eheytyksen tarinaa, mikä näkyy esimerkissä siten, että onnistumisen kuvataan pohjautuvan ”toimintojen yhdistämisestä” seuranneeseen ”järjeistämiseen” ja seuraukseksi esitetään kilpailukyvyyn parantuminen pohjoismaisilla markkinoilla ja yrityksestä tulleen ”merkittävämpi tekijä”. Kun yrityksen kuvaus asettuu globalisaation oikeuttavaan rakennemuutoksen tarinan kehitykseen, yksittäisen yrityksen kannattavuuden parantuminen rakentuu tarinalle alisteisena kuvauksena, jolloin lähtökohtana on oletus siitä, että globalisaatio edellyttää kannattavuuteen pyrkiviltä yrityksiltä laajentumista. Aineistossa kielellisesti suorasanaisinta vapaiden markkinoiden ihannoiti on esitettäessä protektionismi ”haitalliseksi” (esim. 3). Protektionismin haitallisuuden yhdistäminen vapaiden markkinoiden ihanteeseen vaatii silti *protektionismi*-termin merkityksen ymmärtämistä.

Kun taloudellisessa diskurssissa kuvataan ja arvioidaan yritysten toimintaa, keskeisimmäksi taustaoletukseksi asettuu ihanne **liiketoiminnan kannattavuudesta**, mikä niin ikään on yksi uusliberalistiseen ideologiaan kuuluvista ihanteista. Samalla liiketoimintaa kuvataan toimintana, jossa pyritään kannattavuuteen ja voittoihin niissä olosuhteissa, joissa toimitaan¹ ja itsestäänselvyys pidetään yritysten pyrkimystä voiton maksimointiin. Tällöin taloudellinen diskurssi muistuttaa ekonomistista diskurssia, jossa

¹ Olosuhdesidonaisuutta korostan siksi, että vaikka aineiston pääkirjoituksissa liiketoiminnan diskurssia rakennettaessa uusliberalistinen ideologia oletetaan itsestäänselvydeksi, yritykset ovat pyrkineet voittoihin aiemminkin (ks. Wolf 2004: 246).

yritystä tarkastellaan omistaja-arvoajattelun mukaisesti varallisuutta omistajilleen tuottavana välineenä (Hirsto 2010: 8–9).

- (4) Keskittyminen metsäteollisuuden kemikaalitoimittajaksi avaa uusia mahdollisuuksia erityisesti Yhdysvalloissa. – – Valtion puolelta Kemiran järjestely vaikuttaa onnistuneelta. Järjestelyn valmistelu on hoidettu taitavasti, ja omistuksen arvo on saatu kohoamaan. Onnistuttiinpa järjestelystä saamaan vaikeana aikana vielä käteistä rahaakin valtion kassaan. (*Kemiralle avautui uusia mahdollisuuksia*, TS04092001)
- (5) Suomalaistaustaiset matkustajalajavarustamot ovat ongelmissa. Kasvaneista liikennemääristä huolimatta varustamot ajavat tappiolla. (*Suomalaismiehistöt hupenevat*, TS08092005).

Kannattavuuden ihannointi on taustalla aineiston teksteissä esimerkiksi silloin, kun tuodaan esille suomalaisten yritysten onnistumisia (esim. 4) tai ongelmia (esim. 5) voittoihin pyrkimisessä. Esimerkkejä 4 ja 5 yhdistää myös kielellisten arvoitusten eksplisiittisyys (*mahdollisuuksia; ongelmissa, tappiolla*). Pääkirjoituksessa *Kemiralle avautui mahdollisuuksia* (TS04092001) arvioidaan yritysjärjestelyä onnistuneeksi, koska yrityksen mahdollisuudet toimia kannattavasti kansainvälisillä markkinoilla paranevat. Keskittyminen menestyvään yritykseen rakentaa samalla talousjournalismin ja elinkeinoelämän edustajien suhteita suotuisasti ja kertoo siitä, että vallitseva ideologia on markkinalähtöinen ja uusliberalistinen (Ainamo ym. 2006: 628–629). Suomalaisen yrityksen aseman parantumisesta kansainvälisillä markkinoilla kuvattaessa tarinan pääpaino on yrityksen toiminnassa ja globalisoitunut yritysmaailma on luonnollistunut tarinan olosuhteiksi, joten olen tulkinnut keskeisimmäksi taustaoletukseksi kannattavuuden ihanteen globalisaation asemesta. Uusliberalistista ideologiaa toisintavina kannattavuuden ja globalisaation taustaoletukset ovat sopusoinnussa keskenään.

- (6) Taloutta tulisi avata kansainväliselle kaupalle ja investoinneille, kilpailua lisätä ja säännöstelyä purkaa. Rakenneuudistuksia kaivataan myös hallinnossa, jolta puuttuu läpinäkyvyys ja joustavuus. (*Japani sukeltaa syvälle*, KL04092001)
- (7) Saksan perinteinen talousmalli kattavine sosiaaliturvineen ja korkeine palkkoineen on säilynyt Schröderin kaudella pääosin entisellään, vaikka sen taloudellinen perusta on heikentynyt olosuhteiden muuttuessa. (*Muutos etenee Saksassa*, TS15092005)

Poliittisessa diskurssissa poliittinen toiminta esitetään toivottuna tai epäsuotavana. Yleisimmin taustaoletuksena on **uusliberalistisen ideologian mukaiset toimet**, jotka liittyvät talouden rakenteiden joustavuuden lisäämiseen (esim. 6). Myös vasemmistopoliitikkojen arvostelu voi nojautua oletukseen rakenteiden joustavuuden suotavuudesta. Pääkirjoituksessa *Muutos etenee Saksassa* vastakkain asetetaan Schröderin

tukema jäykempi talousmalli Merkelin tasaveroon siirtymisen (mikä selvästi on oikeistolaista politiikkaa: sama vero suuri- ja pienituloisille) ja muun uudistuspolitiikan kanssa. Tekstin tarina kuvaa Schröderin antisankarina, joka on kylläkin yrittänyt parhaansa ja jopa onnistunut aluksi, mutta joka ei ole kuitenkaan ratkaissut ongelmia. Epäonnistujaksi Schröderiä merkityksellistetään myös esimerkissä 7, sillä *vaikka*-partikkeli on tuottamassa lauseidenvälistä vastakkainasettelua ja osoittamassa entisellään säilyneen jäykän talousmallin kyseenalaisuutta heikentyneessä tilanteessa.

- (8) Hallitus ei voi tässä tilanteessa jättää kuljetusalaa täysin oman onnensa nojaan. (*Kasvun selkä kestää*, KL07092005)
- (9) Politiikka on palannut ainakin toistaiseksi päätöksenteon keskiöön ja vaikuttaa nyt päätöksiin huomattavasti enemmän kuin kymmenen viime vuoden aikana on totuttu. Tämä ei tietenkään merkitse taloudellisen rationaalisuuden tärkeyden katoamista eikä edes suurta vähenemistä. Se merkitsee kuitenkin sitä, että kaikilla alueilla ja kaikissa tapauksissa ratkaisuja ei tulevaisuudessa tehdä ensisijaisesti taloudellista tehokkuutta tavoitellen. (*Politiikan ajan paluu*, TS14092001).

Uusliberalistisen ideologian mukaisista ihanteista etäännyttään silloin, kun valtion sekaantuminen yrityselämän toimintaan nähdään suotavana, jolloin diskurssissa nojautaan pikemminkin **protektionistisen ideologian**² mukaisiin ihanteisiin. Kuitenkin kahdessa pääkirjoituksessa nojaututaan taustaoletukseen siitä, että valtion on hyväksyttävä auttaa säädöksillään tai toimillaan oman maan liiketoimintaa. Esimerkiksi hallitusta vaaditaan auttamaan kuljetusalaa (esim. 8). Aineiston kolmen terrorisken aiheisen pääkirjoituksen poikkeuksellinen aihe heijastuu myös pääkirjoitusten taustaoletuksiin, sillä niissä **länsimaiden turvallisuus** nousee tärkeämmäksi ihanteeksi kuin uusliberalistisen ideologian mukaiset oletukset. Esimerkissä 9 talouden kehitystä tarkastellaan koko maailman mittakaavassa. Kansainvälinen länsimainen turvallisuus ja poliittinen yhteistyö asetetaan tärkeämmäksi kuin taloudellinen rationaalisuus ja tehokkuus, joiden kuvataan negatiivisesti (*ei merkitse ja eikä*) pysyvän tärkeinä mutta muuttuvan osittain ensisijaisesta toissijaiseksi periaatteeksi.

Toisilleen ristiriitaiset taustaoletukset auttavat toisinaan selittämään tekstien merkitysten vaihtelua positiivisesta negatiiviseen tai toiseen suuntaan. Ristiriitaisia taustaoletuksia

² Uusliberalismia aiemmin vallalla oli sille vastakkainen merkantilismi, jossa kaupankäynnin tavoitteena oli rikastuminen ja tuotteiden vienti, kun taas tuonti nähtiin kuluna. Tällöin päädyttiin oman maan liiketoiminnan suojaamiseen esimerkiksi säädöksin eli noudatettiin **protektionistista ideologiaa**, jolloin kilpailu ei ole vapaata. (Wolf 2004: 5, 33, 90, 124.)

esiintyy pääkirjoituksissa, joissa kuvataan uusliberalistisen ideologian mukaisen mahdollisen lakimuutoksen tuomia uhkia suomalaiselle mopoliaseman saavuttaneelle Veikkaukselle³ tai ulkomaisten toimijoiden suomalaisille yritystoimijoille aiheuttamia uhkia, mutta joissa lopulta päädytään kuvaamaan kehityskulkua yleisempänä, globaalina hyväksyttävänä kehityksenä. Pääkirjoituksessa *Uusjako väistämätöntä* (esim. 10) kuvataan kotimaisten toimijoiden ongelmia, jotka aiheutuvat ulkomaisten toimijoiden tulosta markkinoille. Pääkirjoituksen lopussa kuitenkin todetaan kehityskulku vääjäämättömäksi.

- (10) [INGRESSI] Kodintekniikan ylitarjontatilanne pahenee Suomessa. Hintakilpailu voi pudottaa pienet yritykset markkinoilta ja vähentää pysyvästi kaupasta väliportaita. – –
[6 KPL] Kodinkoneiden suora myynti kuluttajille internetin kautta on vielä vähäistä. Kun esimerkiksi kotitietokoneita myydään jo nyt internetin kautta tilaajan toivomusten mukaan koottuina, sama kanava voi yleistyä yhtä hyvin viihde-elektroniikan ja räätälöidysti tehtyjen keittiökoneidenkin kaupassa. Tämäkin kehitys vie samaan suuntaan: kilpailu kiristyy, katteet pienenevät ja väliportaat vähenevät koko kodintekniikan kaupassa. (*Uusjako väistämätöntä*, KL07092001)

Kielellisesti näkökulman muutoksen rakentuminen on kiinnostava esimerkki, sillä negatiivinen kuvaus kotimaisen yrittäjyyden näkökulmasta rakentuu osin eksplisiittisesti (*pahenee*), kun taas globaali kehitys arvottuu pelkin ideationaalisin sanayhdistelmin implisiittisesti positiiviseksi (ks. White 1998: 105–106; Katajamäki 2006). Pääkirjoituksen ingressissä ja leipätekstin alussa kuvataan kodintekniikan kaupan alalle kehittynyttä markkinoiden ylitarjontatilannetta, jonka aiheuttajaksi nimetään suurten ulkomaisten ketjujen ja verkkokaupan yleistyminen. Yleistymisen mahdolliseksi seuraukseksi esitetään myymälöiden ja ketjujen väheneminen. Ylitarjontatilanteen asettamia haasteita tarkastellaan erityisesti juuri suomalaisten, pienten yritysten näkökulmasta, ja taustaoletukseksi olen tulkinnut liiketoiminnan kannattavuuden ihanteen. Pääkirjoituksessa esitetty tapahtumaketju kiteytetään tekstin ingressissä *pahenemiseksi*. Vaikka ulkomaiset kodintekniikan ketjut kuvataankin uhkan aiheuttajiksi, niiden mukanaan tuomat haasteet kuvataan johtopäätöksissä (tekstin viimeinen virke) faktuaalisena ja vääjäämättömänä kehityskulkuna. Uhkakuvien luominen päätetään näin muistutukseen siitä, että kehitys on hyväksyttävä, jolloin uusliberalistinen diskurssi samalla oikeuttaa suurempien yritysten toiminnan ja globalisaation. Samalla asettuminen globalisaation

³ Ennen uusliberalistisen ideologian vakiintumista monet yritykset olisivat mielellään säilyttäneet monopoliasemansa ja vastustivat ulkomaisen kilpailun lisääntymistä (Wolf 2004: 246–248).

puolelle toteutetaan myös sen kautta, mikä tekstistä on poissa: poissa on kotimaisen yrittäjyyden puolesta puhuminen. Vaikka kyseessä onkin taustaoletusten muutos suomalaisen liiketoiminnan kannattavuuden ihannoinnista globaalien vapaiden markkinoiden ihannointiin, taustaoletukset voi silti nähdä osaksi uusliberalista ideologiaa, sillä sen mukaan kaikilla toimijoilla on oikeus tavoitella voittoja (Schwarzmantel 2008: 60–66). Tekstin johtopäätöksessä esiintyvä käänös vääjäämättömään ja hyväksyttävään globaalin vapaan kaupan kehitykseen muistuttaa siitä, että vaikka suomalaisesta näkökulmasta ulkomaisten toimijoiden tulo markkinoille on uhka kannattavuudelle, tulemisessa ei ole kuitenkaan mitään väärää. Näin johtopäätöksillä varmistetaan sitä, ettei tekstiä tulkita protektionistiseen ideologiaan pohjautuvaksi ja että suomalaisen yrittäjyyden toimintaa tarkastellaan alisteisena uusliberalistiselle ideologialle. Tekstissä esiintyvää merkityskäännöstä voi siten selittää muutoksella suomalaisesta näkökulmasta kansainvälisen yrittäjyyden näkökulmaan. Näyttää siltä, että ideologian tai taustaoletusten muutokset ja merkityskäännökset yhdistyvät toisiinsa tilanteissa, joissa suomalaisen yritystoiminnan menestyminen on epävarmaa.

3 Johtopäätökset ja pohdinnat

Pääkirjoituksissa ei esitetä eksplisiittisiä kuvauksia yhteisön intresseistä (ks. Fairclough 1989: 85). Taloussanomalehtien pääkirjoituksissa ideologiset arvot ja uskomukset jäävät tekstien taustaoletuksiksi, jolloin ne muodostavat taustan talouden ja politiikan kehityskulkujen faktuaaliselle kuvaamiselle. Ideologian luonnollistuminen itsestään selvyudeksi viestii ideologian vakiintuneisuudesta (Fairclough 1995: 5; Heikkinen 1999: 262). Aineiston selkeät positiiviset ja negatiiviset arvotukset (ks. Katajamäki 2006; 2007) pohjautuvat yhteisössä jaettuun ideologiaan, mutta yksittäisinä merkityksinä ne paljastavat ideologiasta vain pieniä osia (ks. myös Heikkinen 1999: 100–101). Mikäli lukija tuntee yhteisön arvot ja uskomukset, lukija pystynee paitsi tulkitsemaan luonnollistuneet, taustaoletuksiin pohjautuvat arvotukset, myös kytkemään tekstin arvotukset niiden ideologisiin yhteyksiin. Erityisesti selkeitä kielellisiä arvotuksia sisältävä teksti todennäköisesti herättelee lukijaa myös pohtimaan, mihin arvotukset pohjautuvat. Taloudellisessa diskurssissa nojaututaan taustaoletuksiin **talouskasvun, liiketoiminnan kannattavuuden ja globalisaation** ihanteellisuudesta. Poliittisessa

diskurssissa nojaututaan taustaoletuksiin **uusliberalismia, länsimaiden turvallisuutta ja liiketoimintaa edistävien toimien** suotavuudesta. Pääkirjoituksissa toisinnetaan lähinnä uusliberalistista ideologiaa. Uusliberalismin ihanteista etäännyttään korostettaessa länsimaiden turvallisuutta tai vaadittaessa valtion auttavan yrityksiä ja hyväksytessä suomalaisen yrityksen monopoliasema, jolloin kyse on uusliberalismille vastakkaisesta protektionistisesta ideologiasta. Koska pääkirjoituksissa toisinnetaan uusliberalistista ideologiaa muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, niissä tuotettua diskurssia voi luonnehtia myös globalismin diskurssiksi. Uusliberalistiset talousnäkemykset muodostavat perustan globalismin diskurssille, jossa tarkastellaan globalisaatiota uusliberalistiseen tapaan vapautumisena ja markkinoiden globaalina yhdistymisenä liitettynä länsimaiseen demokratiaan (Fairclough 2006: 7–8).

Kehityskulun tarkastelu suomalaisen yrityksen näkökulmasta on suomenkielisten diskurssiyhteisössä varmemmin hyväksyttyä kuin jonkin ulkomaisen yrityksen menestyksen esille tuominen. Suomalaisten yritysten menestyksen kuvaaminen yhdistetään vaivattomasti globalisaatiokehitykseen. Ulkomaisten yritysten aiheuttamat vaikeudet suomalaisille yrityksille merkityksellistetään hyväksyttäväksi pääkirjoitusten johtopäätöksissä esimerkiksi siten, että suomalaisten yritysten selviytymiskeinoksi esitetään yritysten yhdistämistä, kehityskulku todetaan väistämättömäksi tai kehityskulun muistutetaan olevan mahdollinen tulevaisuudessa. Olkoon kuvauksen kohteena kotimainen tai ulkomainen yritys, yhteisenä tekijänä on suurten yritysten ihannointi. Silti myös suomalaisen suuryrityksen menestys saattaa olla kilpailevalle suomalaiselle pienyritykselle huono asia. Suurten yritysten toimintatapojen legitimointi ja pienten yritysten toissijaistaminen näyttää kuitenkin olevan talousjournalistiselle diskurssille ominaista (ks. myös Hirsto 2010: 109–113).

Mediateksteissä tuotettu ideologia on yhteisöllisyyden ”illuusion rakentamista” diskurssiivisesti, eivätkä kaikki lukijat välttämättä kaikilta osin jaa ideologiaa (Thompson 1984: 5–6; Fairclough 1989: 81–86; Kalliokoski 1999: 77). Diskurssiyhteisössä toimitaan totuttujen institutionaalisten käytäntöjen ja lukijoiden odotusten ohjaamana, jolloin myös ideologian voi nähdä olevan yksi osa yhteisön jakamaa tietämystä. Laajalevikisten sanomalehtien diskurssiyhteisön teksteissä tuotetaan yleensä niin yleisesti

jaettavissa olevaa ideologiaa, että sekä toimittajat että lukijat voivat sen hyväksyä (Rahm 2001: 82–83). Taloussanomalehdissä riippumattomuuteen eturyhmistä pyritään monipuolisella sisällöllä (Kauppalehti 1998; Taloussanommat 2002). Uusien aiheiden ja tapahtumien tulkinta asettaa kuitenkin aina omat haasteensa kielenkäyttötilanteissa sille, että jaettu ideologia olisi yhteisössä hyväksyttävää. Näyttää siltä, että näkyvät ristiriitaisuudet liittyvät suomalaisuuden ja globalisaation ja suurten ja pienten yritysten näkökulmien kohtaamiseen. Lähes kokonaan häivytetään ristiriitaisuudet, jotka liittyvät yritysten ja kuluttajien ja työnantajien ja -tekijöiden näkökulmien yhdistämiseen, jolloin ristiriitojen nostamista vältellään ja rakennetaan näin yhteisöllisyyden illuusiota. Toiset aiheet ovat ideologioiden ja niiden välille rakentuvien ristiriitaisuuksien näkyvyyden näkökulmasta hankalampia kuin toiset. Tiettyjen aiheiden välttäminen näyttää olevan talousjournalismissa yksi tapa rakentaa konsensuksen ideologiaa, vaikutelmaa siitä, että ideologia on kaikkien lukijoiden intressien mukainen (ks. Fowler 1991: 49). Myös finanssikriisin aikoihin vuonna 2008 suomalaiset taloussanomalehdet kylläkin referoivat ulkomaisissa lehdissä käytyä keskustelua finanssikriisistä, mutta eivät itse siihen osallistuneet (Simola & Reunanen 2010: 17). Moralisoinnin puute saattaa olla yksi suomalaiseen talousjournalismiin vakiintunut diskurssikäytäntö.

Lähteet

- Ainamo, Antti, Janne Tienari & Eero Vaara (2006). Between West and East. A social history of business journalism in Cold War Finland. *Human Relations* 59: 5, 611–636.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994) [1966]. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Suom. ja toim. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.
- Dijk, Teun A. van (1998). *Ideology. A Multidisciplinary Approach*. Lontoo: Sage.
- Dijk, Teun A. van (2001). Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. Teoksessa: *Methods of Critical Discourse Analysis*, 95–120. Toim. Ruth Wodak & Michael Meyer. Lontoo: Sage.
- Fairclough, Norman (1989). *Language and Power*. Lontoo & New York: Longman.
- Fairclough, Norman (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (1995). *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. Lontoo & New York: Longman.
- Fairclough, Norman (2006). *Language and Globalization*. Lontoo: Routledge.
- Fawcett, Robin P. (2007). Auxiliary Extensions: six new elements for describing English. Teoksessa: *Continuing Discourse on Language. A Functional Perspective. Volume 2*, 921–952. Toim. Ruqaiya Hasan, Christian Matthiessen & Jonathan J. Webster. Lontoo & Oakville: Equinox.
- Fowler, Roger (1991). *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*. Lontoo: Routledge.
- Gee, James Paul (2008). *Social Linguistics and Literacies. Ideology in Discourses*. 3. painos. Lontoo: Routledge.
- Gee, James Paul (2011). *An Introduction to Discourse Analysis. Theory and Method*. 3. painos. New York & Lontoo: Routledge.

- Heikkinen, Vesa (1999). *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Helsinki: SKS.
- Heikkinen, Vesa (2000). Virallisen ideologiaa. Teoksessa: *Teksti työnä, Virka kielenä*, 297–326. Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsto, Heidi (2010). *Vastuutonta puhetta? Esseitä talouden merkityksellistämistä*. Aalto University School of Economics. Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis A-377.
- Holborow, Marnie (2007). Language, ideology and neoliberalism. *Journal of Language and Politics* 6: 1, 51–73.
- Kalliokoski, Jyrki (1999). Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. Teoksessa: *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*, 37–97. Toim. Jyrki Kalliokoski. 3. painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Katajamäki, Heli (2006). Arvottavien merkitysten rakentaminen taloussanomalehtien pääkirjoituksissa. Teoksessa: *Erikoiskielet ja käännösteoria. Vakki-symposiumi XXVI. Vaasa 11.–12.2.2006*, 97–108. Toim. Esa Lehtinen & Nina Niemelä. VAKKI ry.
- Katajamäki, Heli (2007). Kyvykkyyden merkitykset taloussanomalehtien pääkirjoituksissa. Teoksessa: *Ikä ja kieli. VAKKI-symposiumi XXVII. Vaasa 9.–10.2.2007*, 99–110. Toim. Nina Niemelä & Esa Lehtinen. VAKKI ry.
- Kauppalehti (1998). Kauppalehden toimituksellinen linja. Toimituksen sisäinen julkaisematon moniste.
- Luukka, Minna-Riitta (1995). *Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersonaalisiin piirteisiin*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Martin, J. R. & Peter R. White (2005). *The Language of Evaluation. Appraisal in English*. Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- Paltridge, Brian (2006). *Discourse Analysis: An Introduction*. Lontoo & New York: Continuum.
- Parsons, Wayne (1989). *The Power of the Financial Press. Journalism and economic opinion in Britain and America*. Englanti: Edward Elgar.
- Pietikäinen, Sari (2000). Kriittinen diskurssianalyysi. Teoksessa: *Kieli, diskurssi & yhteisö*, 191–217. Toim. Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh. Jyväskylän yliopisto.
- Pietikäinen, Sari & Anne Mäntynen (2009). Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Rahm, Henrik (2001). *Journalistikens anatomi. Analyser av genrer och textmönster i fem strejkbevågningar i svensk dagpress 1879–1996*. Lunds Universitet. Lund: Studentlitteraturen.
- Schwarzmantel, John (2008). *Ideology and Politics*. Lontoo: Sage.
- Simola, Anna & Esa Reunanen (2010). *Kaikki toistaiseksi hyvin. Kansainvälinen finanssikriisi talousjournalismissa*. Tampereen yliopisto. Journalismin tutkimusyksikkö.
- Söderbaum, Peter (2008). *Understanding Sustainability Economics: Towards Pluralism in Economics*. London: Earthscan.
- Taloussanommat (2002). Taloussanomien ja Uutistoimisto Startelin sisällöntuotannon periaatteet. Taloussanomien peruskirjan tiivistelmä. Toimituksen sisäinen julkaisematon moniste.
- Thompson, John B. (1984). *Studies in the theory of ideology*. Cambridge: Polity Press.
- Thompson, John B. (1990). *Ideology and Modern Culture*. Cambridge: Polity Press.
- White, Peter R. (1998). Telling Media Tales: the news story as rhetoric. [online]. Sydneyn yliopistolle tehty julkaisematon väitöskirja [lainattu 5.1.2004]. Saatavilla osoitteesta: <http://www.grammatics.com/appraisal/AppraisalKeyReferences.html>
- White, Peter R. (2006). Evaluative semantics and ideological positioning. Teoksessa: *Mediating Ideology in Text and Image. Ten critical studies*, 37–67. Toim. Inger Lassen, Jeanne Strunck & Torben Vestergaard. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wolf, Martin (2004). *Why Globalization Works*. New Haven & Lontoo: Yale University Press.